

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ІВАЦЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ ІВАНОВИЧ

УДК: 930(477) – 054.57“18/21”

**ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
ГРЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я
(КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Миколаїв – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Пономарьова Ірина Семенівна,
Маріупольський державний університет, професор
кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Маріупольського державного університету.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Якубова Лариса Дмитрівна,
Інститут історії України НАН України,
старший науковий співробітник відділу історії
України 20–30-х рр. ХХ ст.

доктор історичних наук, професор
Константинова Вікторія Миколаївна,
Бердянський державний педагогічний університет,
професор кафедри історії та філософії.

Захист відбудеться “29” березня 2017 р. о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.38.134.01 у Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського (54003, Миколаїв, вул. Нікольська, 24, ауд. № 01.322).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (54001, Миколаїв, вул. Нікольська, 24).

Автореферат розісланий 24 лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. А. Пархоменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історія України є яскравим прикладом співіснування та взаємодії багатьох етнічних спільнот на її теренах. Кожний етнос був важливим чинником у формуванні українського народу. Сучасні події з суспільно-політичного життя України роблять актуальним дослідження історичної самосвідомості етносів нашої країни. Національні почуття українців, в яких важливе місце посідає історична пам'ять, піднесли патріотичні настрої та розбудили національну гідність громадян України, сприяють ширшому залученню їх до соціально-політичної та культурної активності.

З найдавніших часів на протоукраїнських та українських землях у різні часи існували осередки грецького населення. У 1778 р. відбулося переселення до Північного Приазов'я греків із Кримського ханства. За часи свого перебування в регіоні, грецька спільнота збільшилась і зараз займає третє місце за кількістю. Згідно з даними Всеукраїнського перепису 2001 року з 91,5 тисячі греків України в Донецькій області проживало близько 77,5%. На українських землях греки зберегли свою етнічну та історичну свідомість, елементи мови і традиційної культури. В умовах незалежності України, греки мають можливість для подальшого розвитку своєї спільноти. Створенню власного культурного простору сприяють грецькі громадські організації. В сучасному грецькому середовищі на теренах Українського Приазов'я духовні та інтелектуальні потреби реалізуються через діяльність чисельних музеїв, учбових закладів, бібліотек, храмів. Після 1991 року для десятків тисяч греків Україна стала Батьківщиною. Тому сьогодні є актуальним дослідження того, як бачать своє минуле ці громадяни України, що становить їх історичну самосвідомість, наскільки специфічні риси їй притаманні.

Актуальність науково-дослідної роботи визначається потребою дослідження основних векторів формування історичної самосвідомості греків українського Приазов'я, зміни якої були пов'язані з проживанням у складі різних держаних систем: Османської імперії, Кримського ханства, Російській імперії, СРСР, незалежній Україні. З'ясування особливостей самосвідомості грецької спільноти Донецької області має важливе значення для прогнозування суспільно-політичних подій в регіоні та укріплення української політичної нації.

Зв'язок роботи із програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою державної бюджетної науково-дослідної теми № 06 БФ 046-01 «Історія української державності нової та новітньої доби», програм «Етнонаціональні особливості міжкультурної комунікації населення Приазов'я» (номер державної реєстрації 01055V008911) та «Маріупольський повіт на шляхах до суспільної модернізації (1860-1923 рр.)» Маріупольського державного університету (номер державної реєстрації 0112U005929).

Мета роботи полягає у визначенні того, яким чином та під тиском яких чинників історична самосвідомість грецької спільноти українського Приазов'я змінювалась в процесі історичного розвитку.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- дослідити стан наукової розробки теми, її методичне та джерельне забезпечення;

- встановити особливості соціально-політичних умов життєдіяльності греків та чинники трансформації їх історичної самосвідомості в XVIII ст.;

- проаналізувати наслідки міграції греків на терени Приазов'я для їх історичної пам'яті;

- визначити зміни, які сталися в історичній самосвідомості греків, внаслідок появи Грецької державності в XIX ст.;

- виокремити особливості історичної самосвідомості грецької спільноти Маріупольського грецького округу в 1780-1859 рр.

- з'ясувати, які чинники сприяли трансформаціям історичної самосвідомості мешканців Маріупольського грецького округу другій половині XIX ст. – на початку XX ст.;

- проаналізувати зміни в історичній самосвідомості маріупольських греків за радянських часів;

- встановити особливості рівнів функціонування та засобів формування історичної самосвідомості приазовських греків на сучасному етапі.

Вирішення цих завдань дозволить простежити процес розвитку та трансформації історичної самосвідомості грецької спільноти Приазов'я.

Об'єктом дослідження є грецька спільнота українського Приазов'я.

Предметом дослідження є історична самосвідомість грецької спільноти українського Приазов'я.

Хронологічні межі від XVIII ст. – коли греки мігрували з Кримського ханства до Російській імперії на незаселені землі Приазов'я, до XXI ст., – коли греки остаточно інтегрувались в спільноту незалежної України. Отже, хронологічні межі обумовлюються процесами трансформації історичної самосвідомості компактної громади греків: від конфесійної спільноти Османської імперії в Криму, крізь автономну спільноту Російської імперії, національну меншину СРСР і до перетворення на національну меншину України і водночас діаспору Греції.

Територіальні межі охоплюють терени компактного розселення греків в українському Приазов'ї, із хронологічно коротким залученням меж розселення греків на Кримському півострові, де проживали маріупольські греки до міграції.

Методологічна база ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, системності, історизму. При написанні дисертації використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи. Зокрема, конкретно-історичний (вивчення суспільно-політичних процесів у конкретно-історичних неповторних умовах), конкретно-пошуковий (історіографічний аналіз та систематизація джерел із проблеми), ретроспективний (надає можливість абстрактно науково відтворити відповідні історичні події з XVIII до початку XXI ст.), системно-структурний (дозволяє виокремити характер і особливості взаємодії ключових елементів історичної самосвідомості), критичний (виокремлення з маси різнотипної інформації достовірних конкретно-історичних фактів). Крім того, для дослідження історичної самосвідомості сучасного періоду залучались методи польових досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що досліджено актуальну проблему, яка до цього часу не мала всебічного та об'єктивного висвітлення в українській історіографії. На підставі широкого переліку джерел, іноземної літератури дисертант дослідив формування історичної самосвідомості грецької спільноти на теренах України з урахуванням суспільно-політичних змін, які відбувались протягом XVIII по XXI ст. Застосовано також авторську методіку дослідження історичної самосвідомості за точки зору рівнів її функціонування та засобами, якими вона формувалась. Розширення географії дослідження історії грецької спільноти України, а також відстеження розвитку історичної самосвідомості цієї спільноти із загальногрецькою спільнотою все разом є відмінною рисою представленої дисертації і важливим фактором новизни.

У результаті *вперше*:

- залучені до наукового обігу джерела із державних та громадських архівосховищ України, значний об'єм іноземної літератури з бібліотек Грецької республіки;
- методом польового дослідження проведене комплексне вивчення регіональних аспектів трансформації історичної самосвідомості греків українського Приазов'я;
- визначені складові історичної самосвідомості грецької спільноти в Україні у різні історичні періоди – від появи спільноти на теренах українського Приазов'я до сучасності.
- в українській науці формулюється сутність та особливості функціонування такого явища як Мілет-і-Рум, на Кримському півострові та теренах сучасної України, що дає можливість з'ясувати, як цей суспільно-політичний та конфесійний інститут впливав на історичну самосвідомість греків та загалом на їх ідентичність.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання основних положень, висновків та узагальнень дисертаційного дослідження в наукових роботах з історії грецької національної меншини, у працях з історичного краєзнавства, етнонаціональної політики, історії формування та змін етнічного складу населення України, а також при розробці та читанні загальних і спеціальних курсів з історії України, історії Росії, історії країн Балканського регіону та історії міжнародних відносин досліджуваного періоду. Історичний досвід змін у самосвідомості локальних спільнот може використовуватись для формування та корекції сучасної етнонаціональної політики України.

Особистий внесок здобувача визначається постановкою та самостійним вирішенням важливої наукової проблеми, що дозволяє простежити формування грецької історичної самосвідомості на теренах українського Приазов'я. Висновки і результати, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну, сформульовані й одержані здобувачем самостійно. У дисертації не використовувалися ідеї та розробки, які належать співавторам.

Структура дисертації підпорядкована меті та завданням дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, які мають поділ на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків.

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 9 статей у фахових журналах, 1 статтю у виданні України, яке включене до міжнародних наукометричних баз та 5 тез доповідей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи обговорювались на засіданні кафедри історії України Маріупольського державного університету та кафедри історії України Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського, Греко-болгарській конференції Інституту новогрецьких досліджень Національної фундації досліджень (Афіни); VI міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2008»; VI Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених МДГУ «Українська державність: історія та сучасність»; X підсумковій науково-практичній конференції викладачів МДГУ; Міжнародній науково-теоретичній конференції з актуальних проблем розвитку сучасної етнологічної думки на тему: «Розвиток етнокультури в умовах трансформаційних та глобальних процесів»; «Одеських читаннях 2012» Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Структура дисертації зумовлена її метою та дослідницькими завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (11 підрозділів), висновків і списку використаної літератури та джерел. Загальний обсяг дослідження – 243 сторінки, з них 178 – основного тексту; список використаних джерел та літератури – 44 сторінки (466 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання роботи, визначено предмет і об'єкт дослідження, його хронологічні межі, окреслено наукову новизну, практичне значення та методологічне підґрунтя дисертації.

У **першому розділі «Історіографія проблеми, характеристика джерел та методологія дослідження»** висвітлено ступінь наукової розробки теми, охарактеризовано джерельну базу, а також визначені методологічні засади дослідження.

Підрозділ **1.1. «Історіографія проблеми»** містить аналіз літератури з теми дисертації. Урахування багатьох чинників у процесі узагальнення накопиченого у вітчизняній літературі матеріалу дозволило виділити основні етапи розвитку історіографії проблеми: перший – середина XIX – початок XX ст.; другий – 20–80-ті рр. XX ст.; третій – початок 90-х – XXI ст.

На першому етапі, що охоплював період XIX – початок XX ст., сформовано основні відповіді на ключові питання кримського та приазовського минулого грецької спільноти, сформовано концепції етногенезу та розпочато збір емпіричного матеріалу з етнографії. Зокрема, поставлено питання про етнічну приналежність тюркомовних приазовських грецьких спільнот та запропоновано вважати їх греками, які забули рідну мову та культуру. Особливу увагу заслуговують праці Ф. Хартахая, Ф. Брауна, О. Бертъс-Делагард.

Другий період досліджень грецької спільноти – 20–80-ті рр. XX ст., тісно пов'язаний із політичним курсом радянської влади щодо національних меншин. До

організації та здійснення вивчення національних меншин залучилися науково-дослідні установи Всеукраїнської академії наук. У 20-30-х роках ХХ ст. проведено низку етнографічних експедицій, створено музеї та архіви греків Маріупольщини. Серед ключових досліджень цієї доби, які прямо або опосередковано висвітлюють питання етногенезу та феномена грецькості є праці К. Костан, Д. Спиридонова, М. Сергієвського, І. Соколова та С. Ялі. В цей період науково класифіковано приналежність говірок маріупольських греків, методологічно обстежено побутову культуру та традиції, тобто сформовано етнографічну базу. У післявоєнні часи проводилися дослідження Т. Чернишовою, А. Білецьким, В. Борисенко, В. Наулком, О. Будіною, О. Гарковцем, які створили достатню базу для вивчення окремих аспектів історичної самосвідомості приазовських греків.

Третій етап припадає на кінець 90-х – початок ХХІ ст. На тлі підвищення уваги до історії окремих етносів у незалежній Україні, з'являються системні наукові дослідження, пов'язані із історією греків у різні часи, які додали можливостей для подальшого вивчення грецького історичного самовизначення. Це доробки Н. Бацак, В. Волониць, М. Подгайко, А. Гедьо, Ю. Демури, Ю. Іванової, С. Пахоменко, В. Баранової, С. Арабаджі, М. Араджионі. У серії наукових публікацій та монографіях професора І. Пономарьової визначаються зміст історичної пам'яті сучасних представників громади. Формуванню національної самосвідомості греків та національному розвитку спільноти приділила увагу професор Л. Якубова. Питанню розвитку соціальних ідентифікацій на Півдні України приділила увагу українська дослідниця В. Константінова. Монографія та кілька її досліджень зосереджено довкола сільських та міських ідентичностей Приазов'я.

Всебічні дослідження проведено науковцями щодо грецької історичної самосвідомості часів Османської імперії, коли її частиною була грецька спільнота України. Це фундаментальні монографії Т. Пападопулоса, І. Ставряноса, П. Шугара, Р. Клогга, Д. Закійфіноса, П. Кітромлідиса, Т. Вереміса та Дж. Колліопулоса. Низка лінгвістичних досліджень Н. Кондосопулоса, Д. Томбаїді, А. Хрестідиса, М. Копідакіса розкривають зміст перетворень в історичній самосвідомості православних християн Османської імперії.

Отже, результати попередніх досліджень, щодо грецької історичної самосвідомості вказують на те, що проблема цілісно не вивчена. В той же час, слід зазначити, що вітчизняна історіографія висвітила окремі елементи історії грецької спільноти, які стосуються історичної самосвідомості. Дослідження грецької та західної історіографії надають можливість відстеження розвитку загальногрецької історичної самосвідомості та місцевої спільноти греків українського Приазов'я.

Основою дослідження слугували різноманітні за походженням, видовими ознаками та змістом документальні джерела. У підрозділі **1.2.** – «Джерельна база» – охарактеризовано найважливіші документальні й наративні матеріали, що дозволяють розкрити обрану тему.

Відповідно до класифікації, яка є загальноприйнятою в історичній науці, використані в роботі джерела розподіляються на такі групи: 1. Офіційні актові документи та діловодство; 2. Статистичні дані, заяви, звернення, матеріали польових досліджень та приватні матеріали тощо.; 3. Оповідні джерела; 4. Джерела

особового походження: спогади (мемуари), щоденники, листи, автобіографії та ін.;

5. Періодична (офіційна і неофіційна) преса.

У першій групі джерел презентований документальний матеріал, пов'язаний з діяльністю адміністративних, судових та інших державних установ; матеріали державних інституцій, які засвідчують їхню політику в галузі національно-культурного та суспільно-політичного життя. Це матеріали Державного архіву Одеської області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, матеріали фондів Маріупольського краєзнавчого музею, Державного Архіву Донецької області та фондів Російського державного військово-історичного архіву і також поточні архіви Співки Греків України та Федерації Грецьких Товариств України.

Другу групу становлять статистичні дані, заяви, звернення, відгуки в засобах масової інформації, приватні матеріали тощо. Інтерес представляють ревізські казки м. Маріуполя та грецьких селищ довкола та результати кількох переписів населення в ХХ ст. Статистичні відомості зі звітів Маріупольського повітового земства, різноманітні адрес-календарі, господарчі огляди Катеринославської губернії та окремо Маріупольського повіту, опубліковані географічні матеріали. До цієї групи також належать матеріали польових досліджень, які проводилися на базі Маріупольського державного університету протягом 2006-2016 рр.

Третю групу джерел становлять твори історичної, наукової, навчальної, художньої літератури, публіцистика з історії греків українського Приазов'я. Важливість цих джерел означена тим, що саме в них продемонстровано складові історичної самосвідомості греків на кожному з етапів історичного розвитку спільноти. Це і краєзнавчі публікації, і наукові дослідження з історії маріупольських греків, які періодично з'являлись протягом ХІХ, ХХ та на початку ХХІ ст.

До четвертої групи епістолярних, щоденникових та мемуарних матеріалів, які відображають особливості самосвідомості греків, їхньої громадської думки, входять матеріали листування Маріупольського повітового казначейства із Маріупольським грецьким судом з фіскальних питань. Таку ж практичну значущість з питань грецької ідентичності для маріупольської спільноти містять матеріали фонду №383 «Перший Департамент Міністерства державного майна» Російського державного історичного архіву та рапорти азовського губернатора генерал-поручика В. А. Черткова та інших російських місцевих чиновників, які зберігаються у фонді №52 Російського державного військово-історичного архіву.

До п'ятої групи належить періодика. Це сучасні видання Співки Греків України та Федерації Грецьких Товариств України. Фінансовані ними періодичні видання «Елліни України», «Хронос» є першоджерелом діяльності грецької спільноти у суспільно-політичній сфері. У маріупольській газеті «Приазовський робочий», протягом її видання у ХХ ст. постійно знаходилося місце для згадок про грецьку громаду, що часто надає необхідну інформацію про ставлення до свого минулого у маріупольських греків. Мова також іде й про газети «Приазовська правда», «Приазовський пролетар» та «Наша правда» 20-30-х років, які зберігаються в архівах Маріупольського краєзнавчого музею.

Таким чином, джерельна база дослідження представлена різноманітними за походженням джерелами, інформативний потенціал якої дозволяє вирішити основні дослідницькі завдання.

Теоретико-методологічні засади роботи проаналізовано в підрозділі **1.3**. Під час дослідження було використано значну кількість загальних та спеціальних методів. Були здійснені ретельний відбір, поєднання несуперечливих методів і правильне їх застосування. Дослідження формування історичної самосвідомості грецької спільноти Приазов'я вимагає застосування широкого арсеналу методів на принципах міждисциплінарного підходу із поєднанням принципів історичних, політологічних, психологічних та соціологічних наук.

З метою конкретизації змісту основних категорій, застосованих у дослідженні, пояснено, в якому розумінні використано терміни: «історична самосвідомість», «самосвідомість» і тотожна їй «ідентичність», «грецька самосвідомість», «конфесійна ідентичність».

Історичну самосвідомість проаналізовано з одного боку з огляду на засоби її формування. Це соціально-політичне оточення, освітня система, література, засоби масової інформації, наукові дослідження та усна історія. З іншого боку її досліджено з огляду на рівні функціонування: етнічний, державний, релігійний, а також локальний.

У другому розділі «**Грецька спільнота Південної України напередодні міграції до українського Приазов'я (XVII-XVIII ст.)**» розкрито характерні риси, пов'язані з історичною самосвідомістю спільноти православних християн Кримського півострова, оскільки саме ця конфесійна спільнота мігрувала на терени Приазов'я у другій половині XVIII ст.

У першому підрозділі розглянуто «**Соціально-історичні умови розвитку грецької спільноти у XVII – XVIII ст.**». Визначено, що для всіх православних Криму та взагалі Османської імперії в зазначений період, характерна релігійно-політична ідентичність із самоназвою «румеї». Ця ідентичність спиралась на специфічну суспільно-політичну структуру османського суспільства, із поділом мешканців імперії за мілетами. Такий специфічно автономний мілет мали і православні або ж «християни грецької віри» – Мілет-і-Рум.

Фіскальні, судочинні, духовні та освітні функції Мілет-і-Руму робили його інститутом влади. Території імперії, де мешкали православні, було розділено на епархії на чолі із митрополитами. Священик очолював найменшу адміністративну одиницю мілету – церкву, був і головою спільноти, що знаходилась у веденні тієї церкви. Влада таких «етнархів» або «мілетбаші» поширювалась на регулювання як релігійних стосунків, так і на цивільне право, нагляд за освітою, право збирати церковні податки. А «громадянство» в цій суспільно-політичній організації отримували за релігійною приналежністю. Тобто, православні-румеї становили не тільки конфесійну спільноту із власною релігійною ідентичністю, а й політичну спільноту.

Ця спільнота предків сучасних маріупольських греків під назвою Мілет-і-Рум мала власну історичну самосвідомість. Особливості цієї історичної самосвідомості розкриті в підрозділі **2.2**. «**Історичне самоусвідомлення греків та його**

трансформації наприкінці XVIII ст.». Протягом XVIII ст. спільнота Мілет-і-Рум переживала серйозні суспільно-політичні зміни під впливом ідей, які згодом отримали назву «православне просвітництво».

Історична самосвідомість румейської спільноти будувалася на християнських уявленнях про минуле. Допросвітницькі історичні праці являли собою інструмент морального виховання, а суб'єктом, до якого вони звертались, був загалом Православний світ Османської імперії. Його сутність становила певна ідентифікаційна спільність із самоназвою «romeї» (сьогодні у вимові маріупольських греків – «румеї» та «уруми»). Культурно та мовно ця спільність об'єднувала різні народи Балкан та Малої Азії – загалом, усіх православних Османської імперії. Їх система уявлень про минуле базувалась на біблійних розповідях та православних хроніках. Колективна пам'ять того часу передавалась та підтримувалась шкільною церковною освітою. Тобто, сутність історичної грецької самосвідомості складала духовна релігійна спільність. В цій спільноті була поширена відповідна конфесійна історична самосвідомість. Історична тривалість починалась подіями Старого Заповіту, історії євреїв, Олександра Македонського, Римської імперії, заснування Константинополя та «закономірного наслідування» візантійської спадщини османськими султанами.

Просвітництво внесло суттєві зміни в історичну пам'ять греків. Низка історичних та географічних праць православних просвітників XVIII ст. свідчить про суттєві зміни в історичній самосвідомості. З'являється та поширюється самоназва «елліни», нові історичні праці пов'язують минуле цих еллінів із античною історією Еллади, а географічно спільнота пов'язується саме із південними Балканами. Мілет-і-Рум буквально через кілька десятків років вибухнув Грецькою революцією та створенням нової держави – Грецького королівства.

У підрозділі 2.3. розглядаються «**Особливості історичної самосвідомості греків Криму в контексті міграції до українського Приазов'я в др. пол. XVIII ст.».** Визначено, що Мілет-і-Рум повноцінно функціонував на теренах Кримського півострова. В той же час, румеї кримського півострову підпорядковувались адміністративній одиниці Мілет-і-Руму. Мали свого очільника – Митрополита кримського, в підпорядкуванні якого знаходились десятки ієрархів нижчого рівня. Функціонували школи, які зберігали звичну для Мілет-і-Руму християнську православну історичну пам'ять.

Із приходом до Криму російських військ саме еліта Мілет-і-Руму виступила представником місцевих християн. Подальший розвиток подій призвів до міграції всіх членів спільноти на чолі з митрополитом Ігнатієм на терени Російської імперії. Що втілилось 21 травня 1779 року, після візиту Ігнатія на прийом до Катерини II, де була отримана «Жалувана грамота християнам Грецького закону, які вийшли з Криму в Азовську губернію на поселення». Саме ця грамота самим своїм існуванням стала символом та правовою базою нової спільноти, і, у майбутньому, стане частиною історичної пам'яті «маріупольських греків». Фактично та формально закріплювалось існування нової грецької спільноти.

Загалом, другий розділ визначає, що історична самосвідомість грецької спільноти кінця XVIII ст. становила собою християнське усвідомлення світу,

вміщувала традиційну біблійну історію та візантійську спадщину. Така історична пам'ять підтримувалась вже самим існуванням Мілет-і-Руму. Саме ця спільнота мігрувала з Кримського півострова до Приазов'я у 1778-1780 роках, перенісши на нові місця власну християнську історичну самосвідомість. Зберігши стару до просвітницьку румейську самосвідомість аж до сьогодні в самоназвах – румеї та уруми.

У третьому розділі аналізується **«Розвиток історичної самосвідомості грецької спільноти в ХІХ ст.»**. У першому підрозділі **3.1. «Грецька історична самосвідомість у контексті появи Грецької держави в ХІХ ст.»** розглянуто основні зміни, які стались внаслідок появи в першій половині ХІХ ст. Грецької держави та подальший розвиток історичної самосвідомості греків у зв'язку із новими соціально-політичними чинниками.

В той час як кримська частина греків покинула Мілет-і-Рум і створила власну локальну спільноту, інші греки Мілет-і-Руму пройшли крізь революцію та створення власної національної держави – Греції. Під час православного просвітництва, наприкінці ХVІІІ ст., активно розповсюджувалась оновлена грецька історична самосвідомість. Частина румеїв перетворилась на «еллінів», нові історичні праці пов'язували минуле цих еллінів із античною історією Еллади. Національна концепція минулого витіснила біблійну історію. Внаслідок цього почались перетворення і в інших аспектах суспільного життя грецької спільноти. Грецька мова під тиском державної освіти, літератури та науки втратила різноманіття і консолідувалась в єдину письмову норму, з якої витіснялись всі запозичення із інших мов. Творці нової літературної мови – кафаревуси (з грецьк. «відчищена») – виштовхували негрецькі слова, замінюючи їх аналогами із грецьким корінням. Вплив історичної самосвідомості поширився навіть на особові імена та назви, спричиняючи заміну прізвищ та інших власних назв на «еллінські». Якщо на момент створення Греції греком вважався «той хто вірує в Христа», то вже наприкінці ХІХ ст. для визначення грецькості вироблено розвинену концепцію нації Еллінів. Тим часом, носії ще конфесійної грецької самосвідомості в українському Приазов'ї залишались поза впливом елліністичних процесів Балкан.

Підрозділ **3.2.** дисертації зосереджує увагу на розвитку **«Історичної самосвідомості грецької спільноти Маріупольського грецького округу (1780 – 1859 рр.)»**, куди емігрувала кримська частина грецької спільноти Османської імперії. При дослідженні історичної самосвідомості греків на теренах українського Приазов'я визначено, що одразу після переселення до Приазов'я спільнота підтримувала православну історичну пам'ять. Єдиними засобами збереження та передачі крізь покоління образу історичного минулого спільноти греків були як і в Криму пісні та казки, а також початкова освіта у парафіяльних школах. Проте нова організації суспільного життя вносила зміни. У спільноти з'явилась власна територія – Маріупольських грецький округ, власний орган влади – Грецький суд, власний адміністративний центр – Маріуполь, а також установчий документ – «Жалувана грамота християнам грецького закону...». Всі ці фактори сприяли виробленню нової суспільної групової самосвідомості «маріупольський грек». Слід також зауважити, що практична значущість маріупольської грецької ідентичності

сприяла виокремленню маріупольських греків у особливу етнотериторіальну спільноту. Тобто, відбулася перша трансформація історичної самосвідомості греків Приазов'я – від загальноосманських конфесійних уявлень до етнотериторіальної ідентичності.

У підрозділі **3.3.** розглядаються **«Етнонаціональні аспекти життєдіяльності грецької спільноти в ХІХ – на початку ХХ ст.»**. Особливу увагу зосереджено на проникненні в маріупольську грецьку громаду в другій половині ХІХ ст. окремих елементів загальногрецької історичної свідомості, де досі розвивалась оригінальна історична самосвідомість. З'являються десятки етнографічних та історичних досліджень. Одним із чуттєвих елементів поставлено питання рідної мови маріупольських греків. Формується також концепція етногенезу спільноти, яку пов'язували з античною колонізацією греками Чорного моря, а також їх зтатаренням під тиском мусульман. На фоні еллінізації історичної пам'яті місцевих греків, на початку ХХ ст. з'являється уявлення про «чистих» греків та «зіпсованих». Піднято питання «подвійного національного складу колишнього християнського населення Криму» та існування на Маріупольщині двох національних груп греків – «тих, які перейняли татарську мову, та тих, які зберегли рідну». Таким чином, місцеві греки приєдналися до загальногрецької концепції елліністичного походження спільноти.

Сформувалась історична самосвідомість із образом батька-засновника спільноти – митрополита Ігнатія, спільною катастрофою – міграцією з Криму, історичною прабатьківщиною – Грецією, національною мовою – новогрецькою (а місцеві говори вважались «спотвореннями»), концепцією протяжності національної історії – від античної Греції через Крим до Маріуполя. Таким чином сформульовано першу концепцію історії маріупольських греків, закладено основи національної історичної самосвідомості маріупольських греків.

Четвертий розділ – «Історична та національна самосвідомість маріупольської грецької спільноти в ХХ-ХХІ ст.», складається із двох підрозділів. У підрозділі **4.1.** простежуються **«Трансформації в історичній самосвідомості маріупольських греків у взаємовпливі з їхньою національною самосвідомістю»** та бурхливими історичними подіями першої половини ХХ ст. В першу чергу, мова йде про закріплення в історичній уяві власного походження від античних еллінів та пов'язаних із цим використання новогрецької мови, етноніма «еллін» та, власне, перетворенням на діаспору Греції. Більшість історичних досліджень цього часу, газетних публікацій, літературних творів транслюють уявлення про місцевих греків крізь їхню еллінську приналежність. Такі трансформації почалися із Всеросійського з'їзду еллінів 1917 року, де були представлені і маріупольські греки.

Особливо потужно процес перетворень продовжився за часів еллінізації в 20-30-ті рр. із створенням «національних сільрад» та «національних районів», створенням краєзнавчого музею, національного грецького театру, поширенням національної преси та запровадженням викладання новогрецької мови в школах Маріупольського та Сталінського округів, де, за статистичними даними, мешкала переважна більшість греків УСРР. Особливо відчутним стало втручання влади в шкільну освіту та в питання рідної мови – коли для однієї частини маріупольських

греків насаджували новогрецьку, а для іншої – кримськотатарську мови. Суттєво вплинули на історичну самосвідомість наукові дослідження, краєзнавчі та інші публікації в періодиці з історії маріупольської грецької спільноти, які підкреслювали походження місцевих греків від давніх еллінів-колонізаторів Кримського півострова, а також акцентували увагу на мовній різниці серед представників спільноти, формуючи образ двох частин спільноти – греко-татарської та греко-еллінської. Тоді ж і з'явилися нові унікальні самоназви маріупольських греків: «греки-елліни» та «греки-татари», коли за мовною ознакою для адміністративних потреб радянської влади формально було розділено грецьку громаду на дві частини. Більше того, марксистський підхід до національної історії сприяв виробленню історичної самосвідомості національної меншини – греків, як одного з «братських народів» СРСР.

У підрозділі 4.2. розкриваються «Складові історичної самосвідомості грецької спільноти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.». У радянські часи після Другої світової війни зусиллями грецької інтелігенції УРСР видано кілька збірок поезії греків Приазов'я, створено декілька фольклорних ансамблів. Бути греком в українському Приазов'ї означало пам'ятати про кримське походження та знати місцевий говір, вважати грецьким весь місцевий етнографічний комплекс: від їжі до обрядів. Загалом грецька історична самосвідомість носила чіткий місцевий характер, іноді навіть приховувалась та знаходилась у стані забуття.

Новий етап позначений увагою Української держави до грецької спільноти. Майже весь комплекс засобів формування історичної самосвідомості та рівнів її функціонування було активовано на в добу незалежності. Завдяки державній підтримці створено кілька музеїв, опубліковано низку видань. Органами місцевого самоврядування ставилось питання щодо реорганізації державного управління з огляду на національне самовизначення грецької спільноти України. З 1996 року діє Федерація грецьких товариств України. Активна співпраця із Грецією та її громадськими організаціями сприяла розвитку грецької історичної самосвідомості у Приазов'ї. Викладається новогрецька мова у школах, створено факультет новогрецької мови в Маріупольському державному університеті члени спільноти за різними грецькими програмами відвідують «історичну батьківщину». Значну увагу маріупольським грекам почала приділяти історична наука. З часу проголошення незалежності України з'явилися сотні наукових та науково-популярних досліджень історії, мови та культури маріупольських греків, а також багато аматорських краєзнавчих публікацій. При висвітленні етногенезу спільноти було отримано багато версій історичного минулого: від античного походження до автохтонного кримського. Як показали польові дослідження серед маріупольських греків, серед них поширені розуміння свого минулого і як особливого народу «маріупольських греків», і як «російських греків», і як частки «нації еллінів», і як представників «українських греків». Кожна з концепцій знаходить свою підтримку і серед представників окремих наукових або науково-популярних кіл. Поділ на греко-татар та греко-еллінів помітно поширився. З'явилися нові поняття для цих груп: «еллінофони» та «тюркофони», і також «румеї» та «уруми». Відчутною зміною у часи незалежності України було широко вживане уявлення про Грецію як історичну

Батьківщину, внаслідок активної співпраці із Грецією громадських організацій Федерації грецьких товариств України та Союзу греків України, а також можливостей закону Грецької республіки про право на отримання громадянства грекам-репатріантам. Крім того, новим доповненням до історичної пам'яті стали публікації про репресії проти місцевих греків у 30-тих рр. ХХ ст. під назвою «Грецька операція». Особливостями періоду незалежної України є суттєва увага до минулого греків України з боку професійних істориків та краєзнавців, які сформуливали кілька концепцій історії місцевої спільноти.

У **Висновках** підбито основні підсумки та сформульовано головні положення дисертаційного дослідження:

- Досліджено стан наукової розробки теми, щодо грецької історичної самосвідомості. Проблема цілісно не вивчена, в той же час, вітчизняна історіографія висвітила окремі елементи історії грецької спільноти, які стосуються історичної самосвідомості. Це і різноманітні праці з історії греків Приазов'я, і дослідження історії грецької спільноти в ХІХ – ХХ ст., в яких сформульовано певні концепції етногенезу місцевих греків, визначено певний комплекс етнічних уявлень греків про свою культуру та історію. Ці проблеми порушуються у дослідженнях грецької та західної історіографії, надаючи можливість як аналізувати складові історичної самосвідомості у маріупольських греків, так і можливість для відстеження розвитку загальногрецької і місцевої історичної самосвідомості у спільноти греків українського Приазов'я.

- Визначено, що грецька історична самосвідомість ХVІІІ ст. мала державний та конфесійний рівні функціонування, та формувалась засобами суспільно-політичної системи Османської імперії, церковної освіти та літератури, а в цивілізаційному сенсі спиралась на православні християнські уявлення та цінності. Державний, як і одночасно із ним конфесійний рівень виражався в тому, що вся грецька спільнота об'єднувалась османською владою в Мілет-і-Рум, який мав власну правову, адміністративну та фіскальну складові, власну еліту та міжнаціональну мову («середньовізантійська апла»). Це надавало історичній самосвідомості стабільності та довершеності. Вона слугувала конкретній суспільно-політичній системі та її потребам. Становила собою важливий інструмент управління спільнотою.

- З'ясовано, що на теренах Кримського півострова у ХVІІІ ст. в рамках Мілет-і-Рум функціонувала грецька історична самосвідомість. За своєю формою, рівнями та засобами вона становила частину загально османської грецької спільноти. Лише локальний рівень, як і всюди, мав особливості місцевого характеру. В 1770-х роках, внаслідок окупації Криму російськими військами, кримська спільнота греків, актуалізувавши в тому рахунку і історичну самосвідомість, організовано та в повному складі, мігрувала на терени українського Приазов'я. Цей акт міграції є винятковим епізодом використання російською владою державного рівня функціонування історичної самосвідомості грецького народу з політичною метою. Весь склад кримського Мілет-і-Рум здійснив тривалий та майже трирічний акт міграції на невідомі та дикі місцевості. А історична самосвідомість громади доповнилась значним пластом усної історії локального рівня.

- Визначені трансформації грецької історичної самосвідомості протягом ХІХ ст. Основна частина Мілет-і-Рум пережила національну революцію та створення кількох держав православних народів. Однією з них стала Греція. Яка суттєво перетворила грецьку історичну самосвідомість у власних інтересах. Історична самосвідомість в новоствореній Грецькій державі обслуговувала її інтереси і тому мала державний рівень функціонування. Проте сталися змістовні трансформації, які стосувались переорієнтації уявлень про минуле відповідно до нових суспільно-політичних умов. Конфесійна спільнота перетворилась у національну, тобто конфесійний рівень заміщувався національним. Розпочався процес «відчищення» історичної самосвідомості, мови, особових назв та прізвищ від усіх негрецьких компонентів. Саме в цей час сформульовано поняття «чистий грек» та «кафаревуса» – відчищена мова. Засобами були як література та освіта, як елементи загальної суспільно-політичної системи Грецької держави.

- Встановлено, що після переселення з Криму до Приазов'я, протягом 1780-1859 років, грецька спільнота кримських мігрантів перетворилась на напівізолювану гомогенну спільноту – маріупольські греки. Якщо в Криму вона обслуговувала «Мілет-і-Рум», то в Російській імперії складовою частиною державної системи вже не була. В новому суспільно-політичному оточенні грецька історична самосвідомість втратила релігійний та державний рівень функціонування, значно звузились і засоби її підтримки. Тепер історична пам'ять трималась лише на одній парафіяльній школі, усній історії та особистому досвіді носіїв. А сфера її застосування мала локальне значення. Після драматичного переселення греки заснували два десятки населених пунктів та місто Маріуполь. Зазначена база стала підґрунтям для формування особливої спільноти «маріупольських греків» із власною історією. Тобто, нащадки греків, які проживали розпорошено в Криму, після міграції до Приазов'я фактично стали новою спільнотою із власною 80-ти річною історією спільної життєдіяльності.

- Визначено, що в другій половині ХІХ ст. активно трансформувалась маріупольська грецька історична самосвідомість. Разом із позбавленням маріупольських греків пільг, до локального рівня додався новий – етнічний. Мова йде про відкриття маріупольських греків для тогочасного російського суспільства та української культури, що розвивалась, сталися перші місцеві етнографічні та історичні дослідження. Вони сприяли суттєвим змінам у розумінні свого минулого у представників маріупольської грецької спільноти. Структурної різноманітності додали освіта та література, які знову стали засобами формування місцевої грецької історичної ідентичності. Маріупольська гімназія та десятки земських народних училищ, концепція історії місцевих греків додали їй структурних елементів та разом із тим трансформували зміст. Поділ місцевих греків на «зтатарених» та «чистих» розпочинається саме відтоді.

- У ході дослідження встановлено, що за радянської доби, локальний рівень функціонування активно витісняється державним. Слід також підкреслити ізоляцію місцевої спільноти від загально грецької історичної самосвідомості, де був присутній власний варіант державного функціонування. Крім того, протягом 20-30 рр. ХХ ст. заходи радянської влади стосувались в основному розвитку

національного рівня функціонування історичної самосвідомості. При чому використовувався широкий перелік засобів її формування: створення національної грецької системи освіти, адміністративних районів та сільрад, створюється національна література, засоби масової інформації, національні музеї та театри. Специфічним наслідком цього періоду є розподіл місцевої спільноти на греко-елінів та греко-татар, який відтоді став досить поширеним. Слід підкреслити, що в цей час було штучно деградовано релігійний рівень використання ідентичності, котрий за кримських часів складав основу конфесійної ідентичності греків.

- Визначено, що від середини ХХ ст. до початку ХХІ ст. грецька історична самосвідомість пройшла суттєвий шлях трансформацій. Від майже повного забуття після репресій до поступового відновлення. Спочатку локального рівня використання в 50-70-ті рр., на рівні фольклорних ансамблів та літератури до державного, національного, релігійного із підтримкою за допомогою науки, освітньої системи, громадських та міжнародних організацій, медіа, усної історії, фестивалів та інших різноманітних засобів. Саме цей період демонструє феноменальну залежність місцевої грецької історичної самосвідомості від зовнішніх факторів. Коли за радянської доби вона присутня лише у формі згадок про кримське минуле і місцеві обряди, а внаслідок демократичних змін в суспільно-політичному житті активізувалась та розвинулась у широку палітру історичних концепцій від «греки – нащадки прадавніх елінів» до «греки – автохтоний народ України».

Отже, здійснене дослідження переконливо доводить актуальність окресленої проблематики та акцентує увагу на подальшому вивченні різних аспектів проблеми історичної самосвідомості всебічних спільнот сучасної України. У зв'язку з цим слід визначити наступні напрями перспективних досліджень. *По-перше* – подальша розробка регіональних аспектів, оскільки історична самосвідомість різних народів на теренах України досліджена недостатньо. *По-друге* – важливим напрямом майбутніх історичних розвідок є визначення ролі наукових та краєзнавчих досліджень у напрямках формування історичної самосвідомості українських громадян. *По-третє* – ще одним актуальним напрямом залишається вивчення історичної самосвідомості грецьких спільнот в Криму, а також в інших країнах світу.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

1. Статті у наукових фахових виданнях:

1. Івацький В. І. Дискусійність процесів формування національної ідентичності греків Українського Північного Приазов'я / В. Івацький // Етнічна історія Європи : Збірник наукових праць. Випуск 27. – К. : ЮНІСЕРВ, 2008. – С. 56-62.

2. Івацький В. І. Вплив політики «еллінізації» в УРСР на національну ідентичність греків Українського Північного Приазов'я / В. Івацький // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К., 2009. – Спецвипуск. – С. 63-70.

3. Івацький В. І. Джерела грецької державності: система мілетів у суспільно-політичній структурі Османської імперії (XVIII ст.) / В. Івацький // Сучасна українська політика. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – Вип. 26. – С. 74-82.

4. Івацький В. І. Новогрецька мова як чинник у політичних процесах Османської імперії та Грецької республіки у XVIII-XIX ст. / В. Івацький // Політичний менеджмент. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – Вип. 1/2. – С. 254-261.

5. Івацький В. І. Формування грецької етнонаціональної ідентичності у XIX ст. (базуючись на джерелах іноземного суспільствознавства) / В. Івацький // Грані : науково-теоретичний та громадсько-політичний альманах. – Вип. 6 (86). – Дніпропетровськ: Грані, 2012. – С. 137-142.

6. Івацький В. І. Греко-татарська та греко-еллінська ідентичності: політологічний аспект. / В. Івацький // Київ: Держава і право, 2012. Випуск №57. – С. 604-609.

7. Івацький В. І. Вплив Феоктиста Хартахая на грецьку ідентичність в Україні. Чорноморський літопис : науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. – Вип. 8. – С. 33-38.

8. Івацький В. І. Трансформації грецької ідентичності в Українському Північному Приазов'ї / В. І. Івацький // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки. – 2014. – Вип. 3.37. – С. 23-27.

9. Івацький В. І. Ромейская идентичность в Крыму в XVII–XVIII ст. / В. И. Ивацкий // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки. – 2014. – Вип. 3.38. – С. 18-22.

2. Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

10. Івацький В. І. Проблематика питання національної ідентифікації у греків Українського Північного Приазов'я / В. Івацький // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. праць] / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин ; [голов. ред. Л. В. Губерський]. – К. : ІМВ КНУ, 1996. Вип. 76, ч. 2. – 2008. – С. 159-161.

11. Івацький В. І. Питання національної ідентичності греків українського Приазов'я // В. І. Івацький. // Матеріали XII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДГУ: Зб. наук. праць / За загал. редакцією К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДГУ, 2008. – С. 104-106.

12. Івацький В. І. Особистісний вимір патріотизму / В. І. Івацький // Політологічні, соціологічні та психологічні виміри перехідного суспільства: як зробити реформи успішними : збірник матеріалів Третьої міжнародної наукової конференції, 22-24 червня 2006 року / Відп. за вип. М.В. Жук. – Суми, 2006. – Т. 2. – С. 60-63.

13. Івацький В. І. Примордіалістське та конструктивістське сприйняття явища «нація»/ В. І. Івацький // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник наукових тез

учасників VI Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 131.

14. Івацький В. І. Формування національної ідеї в Греції у XIX ст. / В. І. Івацький // Одеські читання – 2012. Збірник наукових тез учасників Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів ОНУ ім. Мечнікова. – Одеса: ОНУ ім. І. Мечнікова, 2012. – С.21-25.

3. Публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

15. Івацький В. І. Греко-татари та греко-елліни: історія ідентифікацій / В. І. Івацький // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. – 2013. – Вип. 7-8. – С. 63-70.

АНОТАЦІЯ

Формування історичної самосвідомості грецької спільноти українського Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України. – Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухолинського, Миколаїв, 2017.

На основі комплексного аналізу архівних матеріалів та літератури, статистичних даних, періодичної преси та матеріалів польових досліджень вивчені трансформації історичної самосвідомості греків Приазов'я. Розкрито історико-культурні витоки формування грецької історичної ідентичності. Представлено специфіку історичної самосвідомості греків в різні періоди їх перебування в складі Османської імперії, Російської імперії, СРСР і незалежної України. На конкретному історичному матеріалі продемонстровано, як і під впливом яких чинників, відбулися трансформації історичної самосвідомості на кожному з етапів формування. Порівняльний аналіз проявів історичної самосвідомості в середовищі греків Приазов'я та інших грецьких спільнотах дозволив розширити розуміння значення історичної самосвідомості в територіальному та хронологічному сенсі. Лише в період незалежної України грецька історична самосвідомість отримала можливість розвиватися на всіх рівнях та за допомогою необмеженої нічим кількості засобів: літературі, науці, усній історії, медійному просторі, освітньої системи, етнографії та іншому. Розвиток історичної науки, популяризація грецької національної культури і діяльність грецьких громадських організацій в останні десятиліття привели до суттєвої систематизації історичної пам'яті у греків.

Ключові слова: історична самосвідомість, грецька історична самосвідомість, Мілет-і-Рум, маріупольські греки, українське Приазов'я.

АННОТАЦИЯ

Формирование исторического самосознания греческой общины украинского Приазовья (конец XVIII - начало XXI вв.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – история Украины. – Николаевский национальный университет им. В. А. Сухолинского, Николаев, 2017.

На основе комплексного анализа архивных материалов и литературы, статистических данных, повествовательных источниках и материалах полевых исследований изучены трансформации исторического самосознания греков Приазовья. Раскрыты историко-культурные истоки формирования греческой идентичности. Представлена специфика исторического самосознания греков в разные периоды их пребывания в составе Османской империи, Российской империи, СССР и независимой Украины. На конкретном историческом материале показано, как и под влиянием каких факторов, состоялись трансформации исторического самосознания на каждом этапе формирования. Сравнительный анализ проявлений исторического самосознания в среде греков Приазовья и других греческих сообществах позволил расширить понимание значения исторического самосознания в территориальном и хронологическом смысле. Только в период независимой Украины греческое историческое самосознание получило возможность развиваться на всех уровнях и с помощью неограниченном ничем количестве средств: литературе, науке, устной истории, медиапространстве, образовательной системе, этнографии и другом. Развитие исторической науки, популяризация греческой национальной культуры и деятельность греческих общественных организаций в последние десятилетия привели к существенной систематизации исторической памяти у греков.

Ключевые слова: историческое самосознание, греческое историческое самосознание, Милет-и-Рум, мариупольские греки, украинское Приазовье.

ABSTRACT

Formation of the historical consciousness of the Greek community of Ukrainian Azov Sea Area (from the end of the 18th till the beginning of the 21st century). –Manuscript.

The dissertation is for the scientific degree of a candidate of historical sciences within specialty 07.00.01. - History of Ukraine. – Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University, Mykolaiv, 2017.

The purpose of this dissertation study is to explore the process of the making of the historical consciousness of the Greek community of Ukrainian Azov Sea Area (from the end of the 18th till the beginning of the 21st century). The data is analyzed using the constant comparative method. The process of transformations of Greeks' historical consciousness is determined on the basis of historical sources and considered in relation to the official and non-official historiography, using the author's methodology. The social phenomenon is studied through five levels of functioning: state, confessional, national, local and civilizational. As well as means of formation, consisting of all social and political institutions and phenomena such as, for example, literature, science, education, social and political order, culture, folklore, etc.

The study begins in the years shortly before the resettlement of Greeks from the Crimea to Azov Sea Area, i.e. the event, which formed the Mariupol community of Greeks. At the end of the 18th century the Greek historical consciousness had national and religious levels of functioning, formed itself by means of social and political system of the Ottoman Empire, the church education and literature, and in the civilization sense was

based on orthodox Christian beliefs and values. The state along with the confessional level was expressed in uniting the whole Greek community by the Ottoman power into Rum Millet that had its own legal, administrative and fiscal components, its own elite and international language (“Middle Byzantine Apla”). This gave the historical consciousness stability and perfection. It served the specific social and political system and its needs and was an important community control tool. The same situation was observed in the Crimea. Only the local level, as elsewhere, had local peculiarities. In the 1770's as a result of the occupation of the Crimea by Russian troops the Crimean community of Greeks, having actualized in that account the historical consciousness, in an organized way and in full, resettled to the territories of Ukrainian Azov Sea Area. At that time the main part of Rum Millet experienced the national revolution and the formation of several states in the Orthodox peoples. One of them was Greece, that significantly transformed the Greek historical consciousness in its own interests. The confessional community turned into national. The “purification” process of the historical consciousness, language, personal names and surnames of all non-Greek components began. At that time the idea “pure Greek” and “Katharevousa” – purified language – were formed.

After the Greeks’ resettlement from the Crimea to Azov Sea Area during the years 1780-1859, the Greek community of Crimean migrants turned into a semi-isolated homogeneous community – Mariupol Greeks. In the new social and political environment the Greek historical consciousness lost the religious and state level of functioning, and the means of its support were significantly narrowed. At that time the historical memory was held up only by the parochial school, oral history and personal experience of the bearers. The above basis became the ground for the formation of the special community “Mariupol Greeks” with its own history. However, in the second half of the 19th century, along with the deprivation of Mariupol Greeks of benefits, to the local level the new one was added – ethnic. It refers to the local ethnographic and historical research. They forwarded significant changes in the understanding by the representatives of the Mariupol community of Greeks of their past. The Mariupol high school and dozens of territorial public schools, the concept of the history of local Greeks transformed the content of the historical consciousness. It is then the division of local Greeks into “Tatar-Greeks” and “Pure Greeks” began.

The isolation of the local community from common Greek historical consciousness should be also underlined. It intensified during the 20-30’s of the 20th century, when the measures of the Soviet government were related mainly to the development of national level of historical consciousness functioning. Herewith a wide range of the means of its formation was used: the establishment of national Greek education system, administrative districts and village councils, national literature, media, national museums and theaters were established. A specific consequence of this period is the division of the local community into Greek-Hellenes and Greeks-Tatars, which from then on became quite common. It should be emphasized that at that time the religious level of identity use was artificially degraded, which in the Crimean times was the basis of Greeks’ confessional identity. The fold up of the localization policy led to the loss of value of Greek historical consciousness and its existence at the level of personal experience and oral history up to the 70’s of the 20th century. However, already in the 80's, along with the democratic

changes in the society its use spread again like never before on state, national, religious levels supported by science, educational system, public and international organizations, media, oral history, festivals and other various means. It is the period that demonstrates phenomenal dependence of the local Greek historical consciousness on external factors. When in Soviet times it is present only in the form of recollections of the Crimean past and the local ceremonies, and in a few decades already as a result of democratic changes in the social and political life it became more active and developed into a variety of historical concepts from “Greeks – the descendants of the ancient Hellenes” to “autochthonous Crimean people”.

Key words: the Greek Historical Consciousness, Rum Millet, Mariupol Greeks, the Ukrainian Azov Sea.

Підп. до друку 23.02.2017. Формат 60×84/16.
Обл.-вид. арк. 0,9. Ум. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. 2302-1.

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.

